

*Олексій Ситник к.г.н.
Уманський державний
Педагогічний університет
Імені Павла Тичини
e-mail: sytnykuman@gmail.com*

СТАВКІВСЬКИЙ ПІЩАНИЙ КАР'ЄР ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ АНТРОПОГЕННОЇ МОРФОСКУЛЬПТУРИ СТУДЕНТАМИ УДПУ

Навчальна (польова) практика з геоморфології на природничо-географічному факультеті УДПУ імені Павла Тичини – обов'язкова складова практик із загальногеографічних дисциплін і її метою є закріплення та поглиблення знань, набутих студентами під час вивчення теоретичного курсу «Геоморфологія», відповідно визначених завдань.

У результаті проходження практики студенти повинні знати: теоретико-методологічні основи загальної геоморфології; особливості природних умов і природних ресурсів України; типологію та класифікацію рельєфу; вміти: порівнювати природні умови регіональних рельєфних одиниць, прогнозувати зміни рельєфу в умовах інтенсивної господарської діяльності людини; користуватися картографічними джерелами знань, виконувати аналіз природних умов і ресурсів, виявляти взаємозв'язки між природними умовами та господарською діяльністю людини [7].

Навчальна(польова) практика з геоморфології, як і попередні польові практики (з геології, картографії, метеорології, гідрології), поділяється на три послідовні етапи: підготовчий; польовий; камеральний.

Польовий етап є найбільш важливим. Безпосередньо в польових умовах студенти знайомляться з характерними та відмінними особливостями форм рельєфу, історією їхнього розвитку, аналізують рельєфоутворюючі чинники та явища, а також набувають навичок узагальнення побачених явищ, описування, фотографування та замальовування в польовому щоденнику геоморфологічних об'єктів спостереження, топографічного орієнтування на місцевості, складання

карти фактичного матеріалу (ліній маршрутів, точок спостереження).

Місцем проведення практики обирається таке, де на обмеженій території зустрічаються різноманітні натуральні, антропогенно-натуральні та антропогенні комплекси і залежить від змісту конкретного практичного заняття, мети та завдань, визначених для реалізації [6, 7].

Пропонується варіант проходження практики в межах південної частини Західно-Придніпровської денудаційної височини (околиці с. Чернятка Бершадського району, Вінницької обл. – смт. Завалля Гайворонського району Кіровоградської області, що є своєрідним та унікальним регіоном, віднесеного згідно схеми фізико-географічного районування України до Середньобузької височенної фізико-географічної області, де можна в повній мірі спостерігати та вивчати різноманітні геоморфологічні об'єкти.

Район проходження навчальної (польової) практики з геоморфології можна віднести до території давнього освоєння, про що свідчать виявлені археологічні знахідки (рис. 1.), хоча деякі з них затоплені зараз водами Гайворонського водосховища [2, 4].

За попередніми дослідженнями цю територію було віднесено до старопромислових районів, яка зазнала потужних антропогенних змін, що виявляється у наявності на обмеженій території великих кар'єрів, відвалів пустої породи, дорожних об'єктів, гідротехнічних споруд, житлових і технологічних будівель тощо [3, 4]. Зокрема, студенти мають змогу вивчати сільськогосподарський рельєф, рельєф ділянок спорудження гребель, водосховищ, під'їзних дамб, рельєф смуг автомобільних і залізничних шляхів, рельєф промислових об'єктів, кар'єрів, відвалів тощо. Також, вивчаються похідні форми, що розвиваються у результаті формування антропогенного рельєфу.

Серед форм рельєфу антропогенної морфоскульптури, які вивчаються студентам під час фахової практики з геоморфології є піщаний кар'єр, закладений для промислової розробки Ставківського родовища піску на території Бершадського району Вінницької області.

Рис. 1. Картина П.Г. Пилипишина «Острів Залізний» (авторське відтворення місцевості, де розвивалось залізорудне виробництво, нині затоплене водами Гайворонського водосховища)

Умови залягання в земній корі корисної копалини, її кількість та якість визначають особливості кожного гірничо-добувного підприємства. Для Ставківського кар'єру такими стали відклади піску, пов'язані з акумулятивною діяльністю р. Південний Буг

Загальна площа земель, відведених під кар'єр, складає 7,5 га, серед яких 6,6 га сільськогосподарські угіддя (пасовища), 0,16 га – під шляхами, 0,74 га – відкриті землі. Добування піску здійснюється відкритим способом. Глибина кар'єру обмежується умовами землевідводу та рівнем ґрунтових вод і складає 10-13 м (рис. 2 (в,г)).

Кар'єр почав працювати у 60-х рр. ХХ ст., вважався колгоспним і забезпечував потреби місцевих споживачів. У 90-х рр., з передачею Ставківського родовища піску в оренду, розпочалась активна експлуатація

кар'єру. Поступово нарощувались об'єми добування піску, встановлено лінію його очищення, що, звісно, призвело до активної зміни рельєфу.

Добування піску супроводжується розвитком власне антропогенних форм рельєфу (у вигляді западини кар'єру, під'їзних шляхів, насипів та похідних форм, які можна віднести до еолової, біогенної, просадочно-суфозійної морфоскульптури та морфоскульптури, пов'язаної із дією сили тяжіння (осипи, обвали) (рис. 2 (а-г)).

а)

б)

в)

г)

Рис. 3 (а-г). Форми рельєфу, що виникли під час розробки Ставківського родовища піску:

а) форми флювіальної морфоскульптури тимчасових водних потоків, що розвиваються на стінках кар'єру; б) місцеві «такири», які формуються на дні кар'єру; в) осипи і обвали, які виникли на стінках кар'єру; г) виходи підземних вод на дні кар'єру

а)

б)

Рис. 4 (а,б). Вивчення студентами природничо-географічного факультету УДПУ антропогенних форм рельєфу під час навчальної екскурсії Ставківським кар'єром

Список використаних джерел:

1. Дениsik Г. І.1 Промислові ландшафти регіону видобутку уранових руд в Україні : монографія / Г. І. Дениsik, І.П. Козинська. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2015. – 285 с. : іл.

2. Дериземля Н. О. Виділення гірничопромислового геоекотону Заваллівської ландшафтно-техногенної системи в межах міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України / Н. О. Дериземля, О. І. Ситник // Матеріали VII Всеукраїнської студентської наукової конференції «Сучасні проблеми природничих наук», проведеної 21-22 березня 2012 р. – Ніжин : «Наука - сервіс», 2012. – 111 с.

3. Дериземля Н. О. Техногенні ландшафти Кіровоградщини та їх вплив на природне середовище (на прикладі Заваллівського графітового комбінату) / Н. О. Дериземля, О. І. Ситник // Уманський державний педагогічний університет. Наукові записки УДПУ. – К.: Наук. світ, 2011. – Вип. 14. –165 с.

4. Завалля: від минулого до сьогодення : посібник / уклад. Ситник О.І., Дериземля Н.О. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 52 с.

5. Навчальна польова практика із загальногеографічних дисциплін (метеорологія, гідрологія, геоморфологія): методичні вказівки / уклад. Ситник О.І., – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 52 с.

6. Ситник О.І. До питання організації та проведення навчально-польових практик з фахових географічних дисциплін (на прикладі гідрологічної) на природничо-географічного факультету УДПУ імені Павла Тичини / О.І. Ситник, О.В. Браславська // Алексеєвські краєзнавчі читання : матеріали регіональної науково-практичної конференції, присвячена 100 річчю А.А. Хижняка / відп. ред. В.П. Воронка – Мелітополь : Мелітопольський державний педагогічний університету імені Богдана Хмельницького, 2015. – С. 54-58.

7. Ситник О.І. Формування навичок науково-дослідницької роботи з географії під час навчально-польових практик з фахових дисциплін. / О.І. Ситник. // Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. – Вип. 17. – с. 98-100.